

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERĐİŐİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi/The Journal of International Social Research

Cilt: 16 Sayı: 102 Temmuz 2023 & Volume: 16 Issue: 102 July 2023

Received: July 03, 2023, Manuscript No. jjsr-23-107275; Editor assigned: July 05, 2023, Pre-QC

No. jjsr-23-107275 (PQ); Reviewed: July 19, 2023, QC No. jjsr-23-107275; Revised: July 25, 2023,

Manuscript No. jjsr-23-107275 (R); Published: July 31, 2023, DOI: 10.17719/jjsr.2023.107275

www.sosyalarastirmalar.com ISSN: 1307-9581

Namık Kemal’de Terakki Fikrinin Temelleri: Renan Müdafanamesi Özelinde Din-Bilim İliŐkisi ve Terakki Meselesi

İbrahim Elkoca*

Özet

Osmanlı aydınlarının en görünür simalarından biri olan ve hakkında çok sayıda çalışma yapılan Namık Kemal, gerek yazıları gerek oyunları gerekse ileri sürdüğü fikirlerle döneme damgasını vurmuş bir düşünüdür. Millî ve manevî değerlerine bağlılığının yanı sıra liberal demokrasi fikrinin imkanlarından yararlanmayı kendine düstur edinmiş bir aydın olan Namık Kemal, Osmanlı Devleti açısından kapsamlı dönüşümleri beraberinde getiren Tanzimat Dönemi’ni de idrak etmiş bir yazardır. Osmanlı Devleti’nin içtimaî ıslah sürecinde dinin ilerlemeye mani olup olmadığı hususu etraflı akademik araştırmalara konu olmuştur. Bu makale, Namık Kemal’in içtimai ıslahâtın tahakkuk sürecinde bilimin ne tür bir görev üstlendiğini araştırmak suretiyle Namık Kemal’de terakki fikrinin temellerinin ne olduğuna cevap aramaktadır.

Anahtar Kelimeler: Namık Kemal, Osmanlı Devleti, İslah, Bilim, Tanzimat

Abstract

Namik Kemal, one of the most visible figures of the Ottoman intellectuals and the subject of numerous studies, is an intellectual who left his mark on the period with his writings, plays and the ideas he put forward. In addition to his commitment to his national and spiritual values, Namik Kemal, an intellectual who adopted the idea of liberal democracy as a maxim, is also a writer who comprehended the Tanzimat Period, which brought about comprehensive transformations for the Ottoman Empire. The issue of whether religion was an obstacle to progress in the process of social reform in the Ottoman Empire has been the subject of extensive academic research. This article seeks to answer the question of the foundations of the idea of progress in Namik Kemal by investigating the role of science in the process of social reform.

İbrahim Elkoca; E-mail Id : ibrahimelkoca06@gmail.com

Key Words: Namık Kemal, Ottoman State, Reform, Science, Tanzimat

Giriş

Edebiyatın birçok türünde muhtelif eserler kaleme almış olan Namık Kemal'i¹ diğer düşünürlerden ayıran taraf, onun çok yönlü bir yazar, şair ve gazeteci olarak bir çok kulvarda faaliyette bulunması kadar kanaatimizce literatüre kazandırdığı kavramlardan önemini alır. Şiirden, tiyatroya, romandan, piyese, tarih ve edebi yazılara dek birçok kulvarda Namık Kemal ile karşılaşmak mümkündür. Devlet adamı yönü de bulunan bu zat, aynı zamanda sahip olduğu karakteristik özellikleriyle “aydın” kavramının cisimleşmiş haline karşılık geldiğini de kaydetmek gerekir. Necip Fazıl Kısakürek, Namık Kemal'i tanımlarken, onu mektep hayatı 3-4 seneyi ancak bulan, kendi kendisini yetiştirmiş bir adam örneği şeklinde tasvir eder. XIX. yüzyıl yazın dünyasında fikirleri yakından takip edilen bir düşünür olan Namık Kemal'i özel kılan unsurlardan bir diğeri de, kanaatimizce onun mücadeleci kişiliğinde saklıdır. Türk edebi yazınında büyük tesirler oluşturan bu mücadele adamının etkisi, onun dolu dolu geçen yaşam hikayesi üzerinden daha kolay takip edilebilmektedir.

Din-bilim tartışmalarını yeniden düşünmek, modern bilimin dayandığı temel ilkeleri anlamak sadece 19. yüzyıl bilim tartışmalarına vukufiyetimizi güçlendirmemekte, aynı zamanda, bir problem çözme etkinliği olarak algıladığımız bilimin ne tür açmazları ortadan kaldırdığına da olanak tanımaktadır. Kanaatimizce bilim, sosyal bir varlık olan insanoğlunun gündelik ihtiyaçlarını temin etme hususunda karşı karşıya kaldığı durumlarda sistemli, belli bir metoda sahip, ve çıkarsamaya dayalı nesnel verilerle de test etme imkanı bulduğumuz veriler toplamıdır. Bu bakımdan gelenekselle modern bilim arasındaki görebildiğimiz en büyük fark, modern bilimin Tanrı ve metafiziği öteleyen bir yaklaşım ile öne çıkarken, geleneksel bilimin mevcut Tanrı anlayışını da deruhte eden bir tavırla bilgi üretmesidir.

Buradan hareketle, bir kültür havzasının bilimdeki ilerlemeyi tüm insanlığı oluşturan fertlerin birer katkılarından oluşan resim olarak addetmek gerekir. Nitekim bilimi belli bir kültür havzasına hapsetmek, iç ve dış gelişmelerin etkilerini gözetmeye mâni olur ki, bu da gerçek anlamda bilimsel etkileşimin mantığına ters bir husustur.

1. Namık Kemal'in Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği

¹ XIX. Yüzyılın ikinci yarısında yaşamını sürdürmüş olan, Türk edebi ve siyasi hayatında da büyük tesirler icra etmiş olan Namık Kemal (1840-1888), sadece Türk Edebiyatı üzerinde tesiri olan bir yazar ve düşünür olmayıp, görev yaptığı yerlerde de önemli etkiler bırakan bir zattır. Örneğin “Rivayeti'l Rü'ya” başlığı ile Arapça'ya kazandırılan ve 1909 senesinde Bağdat şehrinde yayımlanan bir eser, Namık Kemal'in etkisini ortaya koyar niteliktedir. Namık Kemal'e atfedilen “Rü'ya” isimli bu küçük çalışma, Irak Edebiyatı üzerinde o kadar çok etki göstermiştir ki, okuyucular bu çalışmadan sonra çok sayıda dergi ve gazetede aynı türden yazılar kaleme almışlardır. Buradan hareketle, Namık Kemal'in Türk Edebiyatının yanı sıra Irak edebiyatında da güçlü bir etki ile karşımıza çıktığını kaydetmek gerekir. Detaylı bilgi için bkz. Erol Ayyıldız, Arapça Bir Rü'ya Fantezisi, Tercümesi ve Namık Kemal'in Rüya'sı İle Mukayesesi, Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Bursa, s.1.

Asıl adı Mehmed Kemal olan Namık Kemal,² Rûmi 1256 senesinde Şevval ayının 26'ncı Pazartesi günü doğar (2 Aralık 1840)³. Rıza Nur'un aktarımı uyarınca, şiire 21 yaşında başlayan Namık Kemal⁴, Tekirdağ doğumlu bir aydın olup, 1840-1888 yılları arasında yaşamını sürdürmüş, dönemin hükümetiyle de yakın temasta olan bir aile arka planından gelmektedir. II. Abdulhamid'in Müneccimbaşısı olan Mustafa Âsım Bey onun babası olup, tarih ve nücumu iyi bildiğinden ötürü, müneccimbaşı olarak görevlendirilmiştir.⁵ Namık Kemal'in annesi Fatma Zehra Hanım ise, yine dönemin eşrafından Tekirdağ Mutasarrıfı Koniçeli Abdullatif Paşa'nın kızıdır.

Tanzimat Dönemi'nin seçkin değerlerinden biri olarak addedilen⁶ ve Türk modernleşmesinin önemli isimlerinden birisi olan⁷ Namık Kemal'in Türk düşünce hayatındaki öneminden her defasında çeşitli vesilelerle söz edilir. Örneğin Rıza Nur, onun büyük bir zeka olduğunu vurgularken,⁸ Mithat Cemal Kuntay da Namık Kemal'in hayatının kalabalık olduğuna işaret ederek aktivist yönüne dikkat çeker. Namık Kemal, yaşamı sırasında Avrupa'da saatini satmak durumunda kalacak kadar parasız kaldığı gibi, İstanbul'da gazetesinden 300 altın kazanacak kadar refah dönemini idrak ettiği zamanlara da tanıklık etmiş bir zattır.⁹ Refik Ahmet Sevengil, Namık Kemal'i sanatın içtimaî bir kıymet olduğu kadar onun içtimai bir görevinin olduğunu ilk idrak eden şair olarak ele alır.¹⁰ Namık Kemal,¹¹ kimi çevrelerin aristokrat şeklinde tasvir ettiği Osmanlı elit grubuna sahip bir arka plandan gelmektedir.¹² Necip Fazıl'ın kaleme aldığı, *Doğumunun Yüzüncü Yıldönümü Dolayısıyla Namık Kemal; Şahsı, Eseri, Tesiri* adlı çalışmada, Namık Kemal'in baba soyundan bağlı olduğu dördüncü kökün Topal Osman Paşa olduğu aktarılır ki, bu zat da I. Mahmut Döneminde Sadrazam olmuş biridir. Bu durum,

² Mitat Aydın, "Namık Kemal'de "Terakki" Ve "Maarif" Düşüncesi", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 53, 2 (2013) 451-477.

³ Necip Fazıl Kısakürek, *Doğumunun Yüzüncü Yıldönümü Dolayısıyla Namık Kemal; Şahsı, Eseri, Tesiri*. Ankara: Recep Ulusoğlu Basımevi, 1940, s.19

⁴ Rıza Nur, *Hayatı, Divanı, Eserleri: Namık Kemal*, Haz. Mehmet Soğukömeroğulları, Editör: Göktürk Ömer Çakır, İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları, 2017, s.23.

⁵ Mehmet Kaplan, *Namık Kemal: Hayatı ve Eserleri*, İstanbul: İbrahim Horoz Basımevi, 1948, s.10.

⁶ Aydın, a.g.m., ss.451-477.

⁷ Mahmut H. Akın, "Namık Kemal'in Siyasi Düşüncesinde Temel Kavramlar: İlerleme, Hürriyet ve Vatan", içinde *Namık Kemal*, Editör: Hüseyin Su & Abdurrahim Karadeniz, Namık Kemal Üniversitesi Yayınları, 2012, s.147.

⁸ Nur, *Hayatı, Divanı, Eserleri: Namık Kemal*, s.36.

⁹ Hilmi Yücebaş, *Bütün Cepheleriyle Namık Kemal: Hayatı, Hâtıraları, Şiirleri*, İstanbul: Ahmet Halit Yaşaroğlu Kitapçılık, tarih yok) s.3.

¹⁰ Yücebaş, age., s.7.

¹¹ Namık Kemal hakkında çok sayıda çalışma vücuda gelmiş olup, bunlar arasında Rıza Nur'un çalışması antoloji özelliği taşımanın yanı sıra zor şartlarda elde ettiği bilgiler açısından dikkate değer niteliktedir. Mesela çoğu kişi Namık Kemal'i "vatan şairi" tanımlaması ile birlikte duymuştur. Ancak Kemal'in şiiri on farklı kalıpla yazdığını Rıza Nur'un eserinden öğrenmekteyiz. Detaylı bilgi için bkz. Rıza Nur, *Hayatı, Divanı, Eserleri: Namık Kemal*, Haz. Mehmet Soğukömeroğulları, Editör: Göktürk Ömer Çakır, İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2017.

¹² Ali Galip Yener, "Bir "Yeni Osmanlı" Olarak Namık Kemal'in Reformcu Düşünceleri Üzerine", içinde *Bir Roman Kahramanı Namık Kemal*, İstanbul: Ketebe Yayınları, 2020, s.71.

Namık Kemal'in baba tarafından soyunun Osmanlı yönetim sisteminde hükümdardan sonra bürokratik anlamda en üst makama geldiğini ortaya koymaktadır.¹³

Namık Kemal'i özgün kılan unsurlardan biri de yurtiçinde ya da yurtdışında olduğu zamanlarda ülke sorunlarına eğilmeyi kendine görev telakki etmesi, yaşananlardan hareketle geleceğe yönelik öngörülerde bulunmasıdır.¹⁴ Namık Kemal'in oğlu Ali Ekrem Bolayır, babası Namık Kemal'in hürriyet aşkını dile getirirken, onu hürriyet kahramanı olarak addettiği değerlendirilir. Ali Ekrem Bolayır'ın babası Namık Kemal'e atfen aktardığı: "*Bir gün gelecek, bizim vatanımızda da millet hâkim, hürriyet padişah olacak.*"¹⁵ şeklindeki sözleri onun özgürlük tutkusunu layıkıyla ortaya koymaktadır.

Kimi çevreler, Muhbir, Tasvir-i Efkâr, Basiret, Hürriyet, Hadika, İttihad, Sadakat, Vakıt ve İbret gibi gazetelerde neşredilen 500 makalesi bulunan Namık Kemal'in Türk romanına en önemli katkısının, İntibah adlı romanında da örneklerini takip edebileceğimiz ruh çözümlenmeleri olduğunu ileri sürmektedirler.¹⁶ Çeşitli vesilelerle "vatan şairi" olarak da tanımlanan Namık Kemal, aynı zamanda 8 Ekim 1876 yılında yayımlanan Kanun-i Esasi Komisyonu'na bunun hazırlığı için giren isimler arasındadır. 2 Kasım 1876 yılında komisyona girdiği değerlendirilen Namık Kemal'in anayasa metninin kendisine kontrol ettirildiği yine aktarılanlar arasındadır.¹⁷ Namık Kemal'in toplamda 383 şiir yazdığı, aynı zamanda bu rakamın 5313 mısraya karşılık geldiği değerlendirilmektedir.¹⁸

Namık Kemal'in özgünlüğünü, medeniyet mücadelesinde onurlu bir savaşçı ve asil duruşu ile açıklayanlar da vardır.¹⁹ Manevi değerlerine olan bağlılığı eşliğinde, dönemin siyasi ortamını çok iyi gözleme imkanı bulan bir kişi olan Namık Kemal, bir aydınının sahip olması gereken özellikleri şahsında toplaması bakımından da ilgi çekici bir kişiliğe sahiptir. Onun görece zor diyebileceğimiz bir yaşamına rağmen, prensipli duruşundan vazgeçmeyişi onu muhtelif zorluklarla yüzleşmeye de sevk etmiş olabilmektedir.

Rıza Nur'un aktarımına göre, Namık Kemal'in üstadının Şinasi olduğu değerlendirilir.²⁰ Süleyman Nazif eserinde Namık Kemal'den bahsederken, onun nasıl bir sultan-ı edeb olduğunu Namık

¹³ Kısakürek, Doğumunun Yüzüncü Yıldönümü Dolayısıyla Namık Kemal; Şahsı, Eseri, Tesiri, s.3.

¹⁴ Aydın, a.g.e., s.457.

¹⁵ F. Zehra Öçalan, *Ali Ekrem Bolayır'ın Gözü İle Namık Kemal*, Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, "Seminer Çalışması" İstanbul, 1986, s.92.

¹⁶ İsa Kocakaplan, *Namık Kemal*, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı, 2009, s.40.

¹⁷ Selda Kaya Kılıç, "Kanun-i Esasi Komisyonu ve Namık Kemal", içinde *Doğumunun 170. Yılında Namık Kemal Sempozyumu*, Editör: Orhan Kemal Tavukçu & Ali Tilbe, Tekirdağ, Namık Kemal Üniversitesi, 2010, s.673.

¹⁸ Nur, a.g.e., s.305.

¹⁹ İbrahim Kalın, "Namık Kemal'le Renan'a Karşı-II",

<http://www.anlayis.net/makaleGoster.aspx?makaleid=3420> Erişim Tarihi: 5 Temmuz 2023

²⁰ Mehmet Soğukömeroğulları, "Namık Kemal'in Şairliği ve Şiirleri," içinde *Namık Kemal: Hayatı, Divanı ve Eserleri*, İstanbul: Doğu kütüphanesi, 2017, s.21.

Kemal'in yaşadığı zamanı idrak edemeyenlerin takdir edemeyeceğine değinir.²¹ Fransız yazar Victor Hugo'nun etkisinin kendisinde görüldüğüne de ayrıca yer ver.²² Namık Kemal'in Victor Hugo'da gördüğü tasvirlerden etkilenişine değinen bir diğer eser de Erol Ayyıldız'ın kaleme aldığı, *Arapça Bir Rü'ya Fantezisi, Tercümesi ve Namık Kemal'in Rüya'sı İle Mukayesesi* başlıklı çalışmadır. İlgili eserden burada kısa bir iktibas yapmak gerekirse Namık Kemal'in: "*Bir rü'ya gördüm ki, öyle bir hayâle bin hakikat fedadır.*" şeklinde kurguladığı cümlesinin, Victor Hugo'nun "*J'eus un rêve, Les mures des siècles m'apparurent*" cümlesi olduğuna yer verilmektedir.

Namık Kemal, dönemine göre bağımsız kalmaya da önem atfeden özgür ruhlu bir şairdir. Onun "*Kimsekin lütfuna olma tâlib, Bedeli cevher-i hürriyettir*" sözü de bu tespitimizi destekler niteliktedir.²³ Namık Kemal döneminin önce gelen devlet adamları ve yazarları ile de kimi zaman aralarında muhalefete sebebiyet verecek detaylar bulunmaktadır. Mesela 14 Şubat 1932 tarihli Cumhuriyet Gazetesinin 2. sayfasında Ziya Paşa, Namık Kemal ve Mithat Paşa'nın aralarının açılmasına sebep olan şeyin Kanun-i Esasi²⁴ olduğuna yer verilir. Bu durum, dönemin aydınlarının özgürlükler konusunda farklı yaklaşım tarzlarına sahip olduklarını gösterdiği gibi, dönemle özdeşleşmiş tek tip bir aydın tipinin olmadığını yansıtmaya bakımdan da ayrıca dikkate değerdir.

1. Namık Kemal'de İslah Fikrinin Arka Planı

Kimi akademik çevrelerin 1789-1848 arasındaki dönemi Batı endüstrisinin zaferi olarak kabul etmesi²⁵, Osmanlı'nın ekonomik imkansızlıkları ışığında düşünüldüğünde, Avrupalılaşıma ya da Batılılaşma tabirleriyle bahse konu toplumun gelişmişliği arasında ne denli sıkı bir bağ kurulduğu da dikkatlerden kaçmamaktadır.

İçerisinde Namık Kemal'in de yer aldığı Yeni Osmanlılar, Batı'nın rejimini Osmanlı Devleti'ne tatbik etmek niyetindedirler. Bireysel ölçekte hürriyetin tesis edilmesi için uğraş veren Yeni Osmanlıların, bunun yanı sıra gayrimüslimlerin devlet memuriyetine girmelerine sıcak bakmadıkları yer yer dile getirilmektedir.²⁶ Yeni Osmanlılar içerisinde yer alan²⁷ Namık Kemal'in XIX yüzyılı idrak etmiş bir aydın profili ile kendini nasıl konumlandığı, dahası Batı'daki gelişmelere ilişkin ne tür bir bakış açısına sahip olduğu dönemin aydınlarının psikolojik durumunu tahlil etmek bakımından fırsat sunmaktadır.²⁸ Adına "Batılılaşma" denilen hareket, temellini Osmanlı'ya dayandırabileceğimiz, buna

²¹ Süleyman Nazif, *Namık Kemal*, Haz. Mehmet Samsakçı, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2017, s.3.

²² Nazif, *Namık Kemal*, s.14.

²³ Nazif, a.g.e., s.19.

²⁴ 14 Şubat 1932 tarihli Cumhuriyet Gazetesini, "Ziya Paşa ile Namık Kemal Bey'in Teşkil Ettikleri Cemiyet Nasıl Dağıtıldı?", s.2.

²⁵ Şan ve Koçkaya, a.g.m., s.4.

²⁶ Yener, a.g.m., s.67.

²⁷ Ali Galip Yener, "Bir "Yeni Osmanlı" Olarak Namık Kemal'in Reformcu Düşünceleri Üzerine", içinde *Bir Roman Kahramanı Namık Kemal*, İstanbul: Ketebe Yayınları, 2020, s.65

²⁸ Mustafa Kemal Şan ve Ayhan Koçkaya, "Namık Kemal Düşüncesinde İlerleme ve Gelenek", Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 8, Yıl: 2018, ss.1-15.

ilave olarak Cumhuriyet Türkiye'sinde de farklı açılımlarla ilerleme gösteren bir genel olguya karşılık gelmektedir.

Tanzimat kavramı, temelde düzenlemeler anlamına gelse de, mahiyeti itibariyle, Osmanlı Devleti'nin kendi kültür havzasından ayrılma çabalarının olduğu bir yönelişi sembolize etmektedir. Sosyal hayatın birçok evresini yakından ilgilendirecek bu ıslah sürecinde, Namık Kemal, Batı'nın etkisinde kalan, çeşitli vesilelerle Batılı ülkede kısmen bulunan, Batılı anlamda bir iyileştirmeyi teşvik eden ama bununla birlikte geldiği kökleri de korumaya çalışan bir aydın profilindedir.²⁹ Onun için bilim ve felsefe tahsilinde dahi ulaşılmak istenen amacın dini bir görev olarak addedişi de dikkate değerdir. Nitekim ona göre, hakikate ulaşmada Müslümanların bu tahsilleri de elde etmeleri gerekir.³⁰

19. yüzyıla gelindiğinde dönemin aydınlarının gelenek ile kurduğu irtibat biçiminin onların aydınlanma ya da ıslah fikrinin temellerini oluşturduğu fikrini ileri sürebiliriz. Uygarlıkların gelişmişlik seviyelerine göre birbirlerini örnek almaları görece tabii bir süreç olmakla birlikte, bu örnek alım sürecinde aydınların kendi kimliklerini inşa eden değerlerle ne tür bir ilişki kurduğu da gözden kaçırılmaması gereken bir konudur. Çünkü bir aydını özgün kılan şey, ötekini ne şekilde gördüğü kadar, kendini ne şekilde tanımlaması ile de ilgili bir konudur.

Namık Kemal'de, madde ile mana arasında birbirine duyulan ihtiyaç, kişiyi denge unsurunu benimsemeye sevk edecek niteliktedir.³¹ Bu bakımdan, insanoğlunun fiziki ihtiyaçlarını temin edebilmesi, tekamül için gerekli olan salt unsur değildir. Bir diğer ifadeyle, daha müreffeh bir yaşamın imkanı, fertlerin talepleri ile de doğru orantılıdır.

2. Namık Kemal'de Terakki Fikrinin Temelleri

Fransız Devrimi'nin öne çıkan özelliklerinden bir tanesi de, İslam dünyasında da gerçek anlamda etkiye sahip olan bir fikir hareketi olmasından ileri gelmesindedir.³² İlerleme ve İslam düşüncesi arasında bir sentez yapılması gerekliliği İslam'ın ilerlemeye mâni olmadığı fikrini destekler özelliktedir. Bu durumda ilerleme kaydetmek için Batı'dan ya da İslam'dan vazgeçmeyi gerektirecek bir durum olmadığı açıktır. Bu durum, bir bakıma Yeni Osmanlıların üçüncü bir yol arayışını da ifade eder niteliktedir. Bu yol arayışının ana özelliği ise, bahsekonu unsurlar arasında bir ara yol bulmak şeklinde tezahür etmektedir.³³

Geri kalmışlık ve ilerleme meselelerini Yeni Osmanlılar daha çok Osmanlılık ve İslam fikri ışığında ele alınmıştır. Bu bakımdan Türk aydınının gündem maddelerinden bir tanesi de, ilerlemenin arkasında yer alan zihniyeti ortaya koyma çabasıdır. Bu durum, özellikle İslam'ın terakkiye mani olup olmadığı

²⁹ Yener, a.g.m., s.67.

³⁰ Aydın, a.g.m., s.460.

³¹ Aydın, a.g.m., ss. 451-477.

³² Selim Deringil, "The Ottoman Origins of Kemalist Nationalism: Namık Kemal to Mustafa Kemal". *European History Quarterly*, 23 (2), 1993, s.165–191.

³³ Akın, a.g.m., s.149.

hususunda fikirlerini belirtme ihtiyacıyla kendini gösterir. Örneğin Ali Suavi ve Şinasi gibi şairler, İslam'ın terakkiye mâni oluşturup oluşturmadığıyla ilgilenseler de, bu ilgi Namık Kemal'de görece daha görünür bir formdadır.³⁴

Müslüman toplumun gerileme sebepleri bugün dahi akademik çevrelerce tartışılmaya devam eden bir konudur. İslam'ın ilerlemenin sebebi olup, gerilemenin Müslümanların yaşam biçiminin detaylarında saklı olduğu hususu yapılan tespitler arasındadır. Bu durum yaşanan problemin fertler özelinde temel inanç esaslarının gündelik hayatımıza yeterince yansıtılmadığı fikrini güçlendirir niteliktedir. Müslümanların temel bir referans kaynağı olarak kabul ettiği Kur'an'a bakıldığında, bilim, gözlem ve araştırmayı teşvik eden çok sayıda ayetin varlığı göze çarptığı gibi, bilimsel aklın gelişimine teşvik edecek ayetlerin yorumlanarak değerlendirilmeye tutulması ise ayrı bağımsız bir çalışmanın konusudur.

Ernest Renan'ın³⁵ İslamiyet'in terakkiye mani olduğu fikri hangi temele dayanmaktadır? Kimi çevreler bunun Renan'ın İsa'nın Hayatını yazmasının akabinde bu eserin sadece Fransa'da değil tüm Katolik alemde ciddi münakaşaları beraberinde getirdiğinden söz eder. Hatta bu esere gösterilen tepkiler öyle bir seviyeye ulaşmıştır ki, Paris Kardinali Papa'dan Renan'ın aforozunu talep etmeye kadar uzanmıştır. Renan'a yönelik alınan, ölünce Katolik mezarlığına gömülmemesi kararı ise, bir insan için manevi açıdan dayanılması güç bir karar olduğu açıktır. Bu nedenle, Renan'ın İslamiyet'e ilişkin bu algısını kendisini affetme çabası olarak yorumlayanlar da olmuştur. Kanaatimizce Renan'a aldığı eğitim, sahip olduğu dini aidiyet ve de tecrübe ettiği olaylar ışığında yaklaşılması konunun açıklığa kavuşturulmasında daha somut verilere kapı aralar.

Namık Kemal'in, Ernest Renan'a verdiği cevabi nitelikteki yazısında onun ilim anlayışından izler taşımaktadır. Temelde Ernest Renan, İslam'ın ilim ve hikmete yer vermediğine işaret ederken, Namık Kemal de bu yaklaşıma karşı çıkar. Kur'an ve hadislerle bakıldığında görüleceği üzere, İslam dini ilmi ve hikmeti tavsiye eden bir inanca karşılık gelir. Bu bakımdan Namık Kemal, İslam'da ilim olmadığı fikrine karşı çıktığı gibi, tesis edilen tıp medreselerini, yetişen riyaziye alimlerini, inşa edilen gözlemevlerini dile getirmek suretiyle bu görüşünü temellendirmeye çalışır. O ayrıca Müslümanlar arasında yetişen dünyaca ünlü kimyacılar da söz ederek, tesis edilen ilimin kimi açılardan Avrupa'ya tesirde bulunduğu yer verir. Namık Kemal, İslamlık'ın müsamahakâr yönüne de ayrıca vurgu yapar.³⁶

³⁴ Mehmet Kaplan, *Namık Kemal: Hayatı ve Eserleri*, İstanbul: İbrahim Horoz Basımevi, 1948, s.149.

³⁵ Fransız tarihçi, filolog olan Ernest Renan (1823-1892), Fransız akademisinden kendi devrinin önemli bilginlerinden bir tanesi addedilip, İslamiyet ve Maarif isimli risalesi ile İslamiyet'in maarif ve terakkiye engel olduğunu savunan bir tutuma sahiptir. Onun bu tutuma neden sahip olduğu hususu uzun uzadıya araştırılması gereken ayrı bir makale konusudur. Biz makalemizde Namık Kemal'deki terakki fikrinin temellerini irdeleme sürecinde Renan'a Arapça ve İbranice dillerini de öğrenmiş bulunan bu zât, doğuya uzun seyahatler yaptığı kadar, İbn Rüşd ile ilgili bir metin de kalem almıştır. Detaylı bilgi bkz. Hilmi Yücebaş, *Bütün Cepheleriyle Namık Kemal: Hayatı, Hâtıraları, Şiirleri*, (İstanbul: Ahmet Halit Yaşaroğlu Kitapçılık, tarih yok).

³⁶ Kaplan, *Namık Kemal: Hayatı ve Eserleri*, s.114.

Namık Kemal, terakki fikri ışığında maarifi, şahsi ve dünyevi kudret aracı olarak addetmediğini dile getirir. Maariften kasıt, manevi huzuru ve hizmeti temin etmede birer aracı olmasından ibarettir.³⁷ Namık Kemal'in "*bize nazar-ı hakaretle bakanlara meyvit olmadığımızı bildirelim*" sözünü sarf etmesi, temelde bir aydın olarak kendi ülkesine duyduğu güvenin de bir yansıması mesabesinde dir.³⁸

Tabiatı itibarıyla sosyal bir varlık olan insan, bir yandan sahip olduğu yetenek ve eğilimlerle gelişmeye ve değişmeye açık bir formda yaratılmış olup, aynı zamanda, medenileşmeye giden yolda sahip olduğu yetilerini kullanmak mecburiyetindedir. Toplumda bir yandan diğer insanlarla birlikte çalışma, kişinin bu tabii terakki fikrini güçlendirebileceği gibi, medenileşmenin bir gereği olarak insanın sosyal yönünü pekiştirme rolünü de akıllara getirmektedir.

Sonuç

Aydınlanma hareketinin seçkin bir ismi olan Namık Kemal, aydın vasfının yanı sıra iyi bir gözlemci, değişik vesilelerle bulunduğu ülkelerde ulaşım, sanayi, eğitim, bilim vb. konularda gözlemlerde bulunmanın yanı sıra, Osmanlı modernleşmesinin imkanları üzerine düşünen bir zattır. Çağın gereklerini kavramanın önemine dikkat çeken Namık Kemal'in Londra gözlemleri, Tanzimat Dönemi aydınlarının zihin haritalarını yansıtmaları bakımından da önem arz eder. Buradan hareketle, Namık Kemal'in, İngiliz Medeniyetinin kaydettiği olumlu gelişmeleri kıyaslamakla kastının, Osmanlı'nın devlet olarak bu gelişmeleri gerçekleştirilmemesinden duyduğu hayıflanmayla ilgili olduğu akla gelmektedir.

İdrak ettiği dönem açısından ele alındığında büyük bir kabiliyet ve deha olduğu değerlendirilen Namık Kemal, vatanı için gurbette yaşamak durumunda kalmış, hakkında çeşitli suçlamalara maruz kalmış, ancak bu durumlar onu milleti için hizmetten alıkoymamıştır. Gerek öğrendiği dillerle, gerek kaleme aldığı gazete yazılarıyla gerekse edebi türlerin muhtelif alanlarında ortaya koyduğu eserlerle kendini geliştirme gayesinde olmuş bir aydın profilinde karşımıza çıkar.

Namık Kemal, insanoğlunun varoluşunu idrak etmede eğitimi olmazsa olmaz bir unsur olarak addeder. Bir başka deyişle eğitim, Namık Kemal'de insanlığın onur sebebi olarak karşımıza çıkar. Araştırma sürecimizde Namık Kemal'in, "*ileri*" kavramı ile daha çok teknik bir yaklaşımla meseleyi ele aldığını tespit ettik. Bu bakımdan, ilerlemenin maddi veçhelerini Londra şehri üzerinden ele alan Namık Kemal, manevi ve maddi tekamülün tahakkuku için İslam ile Batı arasında bir senteze duyulan ihtiyaca yer vermektedir. Namık Kemal'in ilerleme fikri temelinde, Batı'da bilim ve teknik olarak addedilen unsurların alınması gerektiği öne çıkar. Batı'nın sanayi alanında elde ettiği bu ilerlemenin kısa sürede ictibas edilmesi de bir gereklilik olarak durmaktadır. Elbette bu yapılrken milli yaklaşım ve reflekslerden de taviz verilmemesi lazımdır.

³⁷ Aydın, a.g.m., ss. 451-477.

³⁸ Aydın, a.g.m., s.464.

BİBLİYOGRAFYA:

AKIN, Mahmut H. "Namık Kemal'in Siyasi Düşüncesinde Temel Kavramlar: İlerleme, Hürriyet ve Vatan", içinde *Namık Kemal*, Editör: Hüseyin Su & Abdurrahim Karadeniz, Tekirdağ: Namık Kemal Üniversitesi Yayınları, 2012.

AYDIN, Mitat. Namık Kemal'de "Terakki" Ve "Maarif" Düşüncesi. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 53, 2 (2013).

DERİNGİL, Selim. "The Ottoman Origins of Kemalist Nationalism: Namik Kemal to Mustafa Kemal" *European History Quarterly*, 23 (2), 1993.

KALIN, İbrahim. Namık Kemal'le Renan'a Karşı-II, Erişim Tarihi: 5 Temmuz 2023.

KOCAKAPLAN, İsa. *Namık Kemal*, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı, 2009.

KAPLAN, Mehmet. *Namık Kemal: Hayatı ve Eserleri*, İstanbul: İbrahim Horoz Basımevi, 1948.

KAYA KILIÇ, Selda. "Kanun-i Esasi Komisyonu ve Namık Kemal", içinde *Doğumunun 170. Yılında Namık Kemal Sempozyumu*, Editör: Orhan Kemal Tavukçu & Ali Tilbe, Tekirdağ, Namık Kemal Üniversitesi, 2010.

KISAKÜREK, Necip Fazıl. *Doğumunun Yüzdüncü Yıldönümü Dolayısıyla Namık Kemal; Şahsı, Eseri, Tesiri*, Ankara, Recep Ulusoğlu Basımevi, 1940.

NAZİF, Süleyman. *Namık Kemal*, Haz. Mehmet Samsakçı, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2017.

NUR, Rıza. *Namık Kemal: Hayatı, Divanı, Eserleri*: Haz. Mehmet Soğukömeroğulları, Editör: Göktürk Ömer Çakır, İstanbul: Doğu kütüphanesi, 2017.

Öçalan, F. Zehra. *Ali Ekrem Bolayır'ın Gözü İle Namık Kemal*, Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, "Seminer Çalışması" İstanbul, 1986.

SOĞUKÖMEROĞULLARI, Mehmet. "Namık Kemal'in Şairliği ve Şiirleri," içinde *Namık Kemal: Hayatı, Divanı ve Eserleri*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2017.

ŞAN, Mustafa Kemal & KOÇKAYA, Ayhan. "Namık Kemal Düşüncesinde İlerleme ve Gelenek", *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 8, Yıl: 2018.

YENER, Ali Galip. "Yener, Ali Galip. "Bir "Yeni Osmanlı" Olarak Namık Kemal'in Reformcu Düşünceleri Üzerine", içinde *Bir Roman Kahramanı Namık Kemal*, İstanbul: Ketebe Yayınları, 2020.

YÜCEBAŞ, Hilmi. *Bütün Cepheleriyle Namık Kemal: Hayatı, Hâtıraları, Şiirleri*, İstanbul: Ahmet Halit Yaşaroğlu Kitapçılık, tarih yok)

14 Şubat 1932 tarihli Cumhuriyet Gazetesi, “Ziya Paşa ile Namık Kemal Bey’in Teşkil Ettikleri Cemiyet Nasıl Dağıtıldı?”